

A jövő biztonságának záloga

A hárompilléres magyar nyugdíjrendszer védelmében

1/ Aktualitás—a magánnyugdíj-péztárak államosítása

2010. október 26-án a Magyar Távirati Iroda szárazon közölte a legfrissebb hírt: „Elfogadta az Országgyűlés a kormány azon javaslatát, amely a társadalombiztosítási törvény módosításával megteremti az alapját, hogy a magánnyugdíj-péztári tagok átmenetileg – 2010. november 1-je és 2011. december 31-e között – tagdíj helyett járulékot fizessenek a Nyugdíjbiztosítási Alap részére. (...) A módosítás értelmében a magánnyugdíj-péztári tag után fizetendő nyugdíjjárulék mértéke 9,5 százalék, a magánnyugdíj-péztári tagdíj pedig 0 százalék lesz a következő 14 hónapban (a nyugdíjjárulék most 1,5 százalék, a magánpéztári tagdíj pedig 8 százalék). Mivel az egyszerűsített közteherviselési hozzájárulásból (ekho) a magánszemélyt terhelő 15 százalék is tartalmaz magánnyugdíjpéztárt megillető hányadot a péztártag adózók esetében, a szükséges módosításokat az Ekho törvényben is átvezették: az ekho alap 3,9 százaléka minősül majd nyugdíjjáruléknak. Hasonló okok miatt módosult az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló törvény is: magánnyugdíj-péztári tag után fizetendő közteherből a Nyugdíjbiztosítási Alapot 91,8 százalék illeti meg. A Ház a fentiekkel összefüggésben módosította a költségvetési törvényt is. Ez kimondja, hogy a magánnyugdíj-péztári tagdíjfizetés miatti járulékkiesés pótlására jogcím-csoport szerinti támogatás folyósítása 2010. november és december hónapokban nem történik meg.”

Selmeczi Gabriella „nyugdíjvédelmi miniszterelnöki megbízott” a miniszterelnökhöz, Matolcsy György nemzetgazdasági miniszterhez, Varga Mihály miniszterelnökségi kabinetfőnökhöz és Szíjjártó Péter miniszterelnöki szóvivőhöz hasonlóan a törvény elfogadása előtt és azt követően is többször kifejtette, hogy a) a kormány arra számít, hogy a több mint három millió magánnyugdíjpéztár-tag 80-90%-a visszalép az állami rendszerbe, vagyis a péztárakban felhalmozott tőkéjét az államnak adja, b) az át nem utalt évi több mint 300 milliárd forint és a visszalépők által hozott tőke segít a jövő évi 3%-os GDP arányos költségvetési hiánycél tartásában¹, c) a visszalépők sokkal jobban járnak, mert az állami nyugdíjrendszer biztonságosabb mint a magán, hiszen nagyobb hozamot és biztosabb jövőbeli

¹ Kilenc EU tagállam (Bulgária, Csehország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Románia, Svédország, Szlovákia és Magyarország) 2010. augusztus 17-i levelében azt kérte Brüsszeltől, hogy az EU Stabilitási és Növekedési Egyezménye elszámolási eljárásainak módosításakor vegye figyelembe a korábban nyugdíjreformot végrehajtott országok ezzel kapcsolatos költségeit. Vagyis ezekkel csökkenthető lehessen a költségvetési hiány. (<http://www.euractiv.hu/bovites/hirek/nyugdijreformmal-csokkentett-koltsegvetesi-szigor-a-bizottsag-komolyan-veszi-de-a-tanacs-dont-002937>; origo.hu, 2010. augusztus 18.) Az Európai Bizottság hosszabb vita után elvetette a javaslatot, ami alkalmas hivatkozási alap volt néhány kormány, így a magyar számára is, hogy miért kell az államnak magához vonnia a magánpéztár-tagok befizetéseit. Ugyanakkor többen felhívták a figyelmet arra, hogy milyen veszélyek rejlenének abban, ha az EU engedne a levélírók követelésének, mert ez precedenst teremtene számos uniós országnak arra, hogy különféle okok miatt fellazítsák a költségvetésüket. (<http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/20100806-keleutropat-egyesitheti-a-magannyugdijpenztarak-hianyának-koltsegvetesbol-valo-kiemelése.html>).

Ezek az aggodalmak nem voltak alaptalanok; elég csak arra gondolnunk, hogy a stabilitási egyezmény életbe léptekor Németország és Franciaország sem teljesítette az általuk is kidolgozott, szigorú hiánycélt. Ugyanakkor az említett kilenc állam komolyan előre lépett saját szociális rendszerük modernizálása terén azzal, hogy korábban bevezették a többpilléres nyugdíjrendszert. A Bizottság kérésükkel szembeni elutasító, hajthatatlan magatartása főleg okot szolgáltatott néhányuk számára a laza fiskális politikához. Ezért megfontolandó, hogy nem lett volna-e érdemesebb a Bizottságnak kedvezően elbírálni kérésüket.

nyugdíjat tud garantálni, szemben az emberek pénzét „ellottózó, eltözsdező” magánpénztárakkal, d) soha többet nem kívánnak átutalásokat teljesíteni a magánnyugdíjpénztárakba (tehát 2011. december 31-e után sem!), e) még nem dolgozták ki a részleteket arra vonatkozóan, hogy pontosan mire fordítják költségvetésbe frissen bevont pénzeket, hogyan kártalanítják azokat, akik nem lépnek át az állami rendszerbe, hogyan tartják nyilván a visszalépők befizetéseit stb. és f) nem tudják, mert – saját bevallásuk szerint – nem kötelesek tudni, hogy évről évre pontosan mekkora hozamot érnek el az egyéni magánpénztár-tagok és ehhez képest pontosan mennyivel járnak jobban az állami rendszerbe visszalépők.

A fenti üzenetek nem véletlenül tartalmazznak *kiáltó ellentmondásokat*. Egyrészt a történelemben megannyiszor tapasztalt példáját látjuk ismételtelen annak, hogy a kormány ahelyett, hogy olyan államháztartás kialakítását tűzné ki célul, amely az adózó polgárok pénzével felelősen gazdálkodik, vagyis jó minőségű közszolgáltatásokat hatékonyan és tisztakezűen állít elő, a látszólag kényelmesebb utat választja: a jelenlegi rosszul, pazarlóan és korrupt módon működő államháztartást toldozza-foldozza újabb források bevonásával, nem riadva vissza attól sem, hogy – kifogyván minden más forrásból – a magán megtakarításokat államosítsa—és rövid időn belül fölélje. Másrészt a rövid távú, azonnali sikereket remélő magatartás per definitionem megfosztja a kormányt attól, hogy hosszú távon is képes legyen gondolkodni, ezért – továbbá nagy politikai felhatalmazása miatt – lehetséges az, hogy állításait és cselekedeteit nem támasztják alá hatástanulmányok, pontos intézkedési tervek, koherens érvek és alapvető ismeretek az állam működését, témánk szempontjából a nyugdíjrendszer minden pillérét illetően². Továbbá, harmadrészt – mindezek következményeként – valóra válik az, amit korábban tagadni igyekezett *a kormányzat*, hogy *szándéka végső soron nem más, mint több millió ember megtakarításainak, vagyis magántulajdonának elvétele, amit nevezhetünk államosításnak vagy eltulajdonításnak*³.

² Jelen dolgozatban nem célunk és nem is lenne lehetőségünk, hogy a nyugdíjrendszer változásainak makrogazdasági hatásait és hallatlan kockázatait elemezzünk. Erről – és több más, a jövő évek államháztartási helyzetét befolyásoló egyéb kérdésekről – szólnak a sajtóban bőségesen fellelhető kiváló szakértői és politikai elemzések, amelyek sorából kiemelkedik Bokros Lajosnak a költségvetésről szóló országgyűlési vitában november 18-án elhangzott beszéde (http://nol.hu/velemenye/fejsevel_a_fuveszkerben) vagy a Magyar Narancs 2010. november 25-ei számában vele készült interjú (Hiánycsökkentő rablógazdálkodás).

Érdemes kiemelni Oli Rehn, az Európai Bizottság (EB) pénzügyi biztosának 2010. november 29-ei nyilatkozatát a magyar költségvetés rövid távú kilátásairól. Eszerint a következő két évben folyamatosan nőni fog a költségvetési hiány, a munkanélküliség stagnálni fog, és a Bizottságnak a GDP növekedés tekintetében is jóval szerényebbek a várakozásai, mint a magyar kormánynak.

Az EB előrejelzését ld.: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2010_autumn/hu_en.pdf; az erről szóló magyar tudósítás itt érhető el:

<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/brusszel-2012-ben-elszall-a-magyar-koltsegetes-334546>

A 2011. első felében az EU soros elnöki tisztét betöltő Magyarország és ebből fakadóan vezető szerepet játszó Matolcsy György nemzetgazdasági miniszter az EU véleményét úgy kommentálta, hogy az „hiteltelen és professzionálisan megalapozatlan”, mert „az elmúlt öt évbe egyetlen makrogazdasági adatot sem talált el a Bizottság”. Sőt, az EB „két nagy arányú csalásban volt részes”.

<http://www.vg.hu/gazdasag/makrogazdasag/matolcsy-hiteltelen-brusszel-elorejelzese-a-magyar-gazdasagrol-334552>

³ Az EU állam-és kormányfőinek 2010. október 29-ei csúcstalálkozóján Orbán Viktor azt nyilatkozta, hogy Magyarország a hárompilléres nyugdíjrendszerből visszalép a kétpilléresbe: "Nincs semmi kétségem afelől, hogy olyan tömeges visszalépések lesznek az első pillérbe, ami a másik pillér működését teljesen értelmetlenné teszi, és csak idő, méghozzá nagyon rövid idő kérdése, hogy az ki is kerüljön a rendszerből." (<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/orban-ertelmetlennel-valik-a-magannyugdijpenztari-rendszer-331919>) Matolcsy György szavaival: "a kötelező magán-nyugdíjpénztári rendszer (...) megszűnik, a három pillérből, kettő, az állami és az önkéntes marad". Hozzátette azt is, hogy a kormány véleménye szerint a kötelező magán-nyugdíjpénztári rendszer zsákutca. A felhalmozott magán-nyugdíjpénztári vagyoni részből, a nyugdíjbiztosítási alap hiányának kiegyenlítésére fordítja a kormány, 2011-ben 530 milliárd forintot, 2012-ben 250 milliárd forintot, a többit az államadósság csökkentésére, ami középtávon évi 300-400 milliárddal

November 24-ig kellett várni arra, hogy Matolcsy György nemzetgazdasági miniszter bejelentse, hogy mire számíthatnak a magánnyugdíj pénztárak tagjai és maguk a pénztárak, amely fordulatot jelentett az októberi bejelentéshez képest is⁴. Eszerint 2011. január 31-ig kell nyilatkoznia azoknak, akik nem kívánnak visszalépni az állami rendszerbe. „Ők a jövőben már nem számolhatnak a munkaadó által a bér után befizetett 24 százalékos nyugdíjjárulékossal, azaz a 70 százalékos kitevő szolidaritási nyugdíjjogosultsággal. Csak az önmaguk, azaz a munkavállalók által fizetendő 10 százalékos járulék lesz a számlájukon, amit figyelembe vesznek majd a nyugdíj megállapításakor. (Ezenkívül a számlájukon jóváírják annak a 14 hónapnak a járulékát is, amelyet 2010. novemberből 2011. decemberig nem utal át a magánnyugdíjpénztárba a költségvetés.) Aki a magánnyugdíjpénztárban marad, az kiszereződik az állami nyugdíjrendszerből.”

A helyzet további fokozásaként egy nappal később Selmeczi Gabriella a miniszter szavait kiegészítette azzal, hogy „a 24 százalékos munkaadói járulékot egyúttal adóvá alakítja a törvényjavaslat”⁵. Az adó nem járulék; a beszédett pénzt a tervek szerint részben az állami nyugdíjakra, részben adósságtörlesztésre, részben pedig más folyó kiadásokra akarják költeni. Az ebben a szándékban meghúzódó világos és nagyon súlyos (alap)jogi aggályok és óriási közgazdasági kockázatok elemzése nem feladatunk⁶. Csupán két dolgot jelzünk: a) a 24%-os járulék (vagy adó) elvonása egy társadalmi csoporttól súlyosan diszkriminatív eljárás, mert sérti az arányosság elvét, vagyis egy-egy társadalmi csoportot aránytalan mértékben hoz előnybe mások kárára és b) ez a szándék ellentétes az államháztartási törvény előírásaival⁷.

2011. január 31-én bevégeztetett a második pillérnek. A kormány zsarolása és a bizonytalan jövő hatására csupán 102 ezer pénztártag döntött úgy, hogy nem lép vissza az állami rendszerbe⁸. Orbán Viktor miniszterelnök szerint „immár végleges, hogy kétpilléres a magyar

csökkenti a költségvetés kamatterheit. Matolcsy György elmondta azt is: a következő napokban nyilvánosságra kerül, hogy milyen feltételek mellett működhetnek a jövőben a magánnyugdíj-pénztárak, és "sem a belépés, sem a maradás nem lesz kötelező, (...) a feltételek változni fognak". Jelezte azt is, hogy a befizetett összeg maradéktalan kifizetésére vonatkozó eddigi állami garancia megszűnik. (Idézetek: http://nol.hu/gazdasag/matolcsy_reformot_es_800_milliardos_sporolast_iger)

⁴ További részletek a tervekről ld.: http://nol.hu/archivum/20101125-csak_a_visszaterok_nyernek;

http://nol.hu/gazdasag/a_kormany_elarulta_a_nyugdijreform_valojaban_adoemeles;

⁵ A nemzetgazdasági miniszter által benyújtott T/1817 sz. törvényjavaslatot ld: <http://www.parlament.hu/irom39/01817/01817.pdf>

⁶ Felmerül a kérdés, hogy a nyugdíjrendszer átalakításával kapcsolatos „csöpögtetett” kormányzati információk jól felépített, előre megfontolt koreográfia részét képezik-e, vagy a kabinet csupán rögtönöz-e. Megoszlanak az ezzel kapcsolatos vélemények, ám akár tervezett, akár spontán akcióról van szó, alkalmas az emberek elbizonytalanítására, amely végső soron a kormány furesa céljainak elérését szolgálja: a bizonytalanságban tartott társadalom ugyanis sokkal kevésbé tud védekezni az általa jogszerűtlennek és súlyosan igazságtalannak tartott intézkedések ellen.

⁷ A nemzetközi szakmai, befektetői közvélemény, szokásának megfelelően, azonnal reagált. Lásd például a Bloomberg szakértői elemzését 2010. november 25-én (<http://www.bloomberg.com/news/2010-11-25/hungary-follows-argentina-in-pension-fund-ultimatum-nightmare-for-some.html>), vagy az Európai Bizottság pénzügyekért felelős biztosa, akinek szóvivője nyilatkozott a kérdéstről szintén november 25-én (http://hvg.hu/vilag/20101125_brusszelben_nyugdij). De a hasonló magyar intézmények vezetői is ugyanilyen értelemben fejtették ki aggályaikat. A teljesség igénye nélkül elég utalnunk a Költségvetési Tanács (KT) és elnöke, Kopits György elemzéseire, közleményeire és nyilatkozataira (<http://www.mkkt.hu/sajtokozlomenyek>) és a Financial Times 2010. november 21-ei „Hungarian Pensions” című írására.

⁸ A pénztárak jelenleg számolják, hogy a) pontosan mekkora vagyon kerül vissza az állami rendszerbe és b) mekkora reálhozam kifizetésre kerül majd sor. Azt sem lehet egyelőre tudni, hogy hány magánnyugdíj-pénztár tud talpon maradni a megváltozott helyzetben.

http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/01/04/a_nyugdijkasszak_ketharmada_zarhat_be/;

http://nol.hu/archivum/20110208-lazitasra_varo_penztarak

nyugdíjrendszer, amiben mindenkinek volt választási lehetősége”. A tárgyban benyújtott számos alkotmánybírósági beadvánnyal kapcsolatban kifejtette, hogy „kár azt az illúziót kelteni, hogy bármilyen módon, akár alkotmánybírósági ítélettel ez a helyzet megváltoztatható lenne”. Elmondta azt is, hogy „az állami nyugdíjrendszerbe visszalépők „100 százalékos aránya gyanús lett volna”, azonban az a több mint százezer ember, aki magán-nyugdíjpénztári tag maradt, arra bizonyíték, hogy „egyetlen ember sem maradt le a választás lehetőségéről technikai okokból.” A miniszterelnök „örül annak, hogy van százezer ember, aki úgy gondolja, hogy állami segítség nélkül is meg fog tudni állni a lábán. A kormányfő „bátor tettnek” nevezte a magánnyugdíj-pénztárakban maradási, mert „mindig azok fognak jobban járni, akik benne maradnak a közös szolidaritási rendszerben, azokkal szemben, akik az egyéni utat választják.”⁹ Nehéz nem cinikusnak tekinteni Orbán szavait, mint ahogy nehéz nem egyetérteni vele abban, hogy valóban bátor az a százkétezer ember, aki kitart a pénztárak mellett. *Valójában ez utóbbi csoport sokkal inkább tekinthető a társadalmi szolidaritás erősítőjének, hiszen döntését annak biztos tudatában hozta meg, hogy számára mostantól elvész a majdani járadékra való jogosultság, s ezzel részben tehermentesíti a társadalmat, miközben jövedelméből továbbra is teljesíti befizetéseit az állami nyugdíjalapba, tehát a nagy közösség időskori nyugdíjához maga is – immáron – egyoldalúan hozzájárul.*

Az Orbán-kormány hatvan évvel a totális diktatúra részeként végrehajtott nagy kommunista államosításokat és húsz évvel a rendszerváltozást követően történelmet írt: *a magyar politikai osztály meghatározó része – dacolva sok tekintélyes belföldi és külföldi szakemberrel és elemzővel – eljutott odáig, hogy a magántulajdont – a hatályos alkotmányban még rögzítettel ellentétben – nem tekinti egyenrangúnak a többi alapjoggal*¹⁰. Ez a tény nagyon messzire vezető következményekkel jár jövőnk szempontjából¹¹.

⁹ http://nol.hu/gazdasag/rovidhir_orban_veglegesen_ketpilleres_a_nyugdirendszer. Orbán elmondta még, hogy már 2011-ben megteremtik a nyugdíjrendszer pénzügyi egyensúlyát. Ezen messzire vezető, egyelőre konkrétumok nélküli bejelentés elemzése most nem feladatunk.

¹⁰ Ez a megdöbbentő tény derül ki egy, a kormányzó Fidesz parlamenti frakcióvezetőjével, Lázár Jánossal készült interjúból (Az alkotmánnyal van gond—Népszabadság, 2010. november 18.), amelyben a folyamatban lévő alkotmánymódosítás kapcsán tesz föl kérdéseket az újságíró. Idézetek a riportból: Kérdés: „A magántulajdon szentsége, illetve a tulajdonhoz való jog azért nem szerepel az önök által felsorolt alapjogok között, hogy (...) a magán-nyugdíjpénztári törvényt ne lehessen megsemmisíteni”? Válasz: „Azért nem szerepel, mert az élethez való jogot és az emberi méltóságot tartottuk a legfontosabbnak. Meggyőződésünk, hogy ezeket illetően kiemelt alkotmányjogi védelemre van szüksége az Alkotmánybíróságnak, még ebben az ideiglenes helyzetben is.”

¹¹ Érdemes megjegyezni, hogy a kormány reakciója a bírálatokra beszédes módon ellentámadás volt. Az Állami Számvevőszék – kinevezése előtt a Fidesz országgyűlési képviselőjeként tevékenykedő – elnöke november 12-én a Magyar Nemzetnek „Megalapozott költségvetést” címmel adott interjújában megkérdőjelezte a KT létjogosultságát, mondván a testületnek úgyszincs valódi szankcionáló jogköre, így tevékenysége fölösleges, a Számvevőszék képes lenne egymaga betölteni a költségvetést ellenőrző szerepkört. Egy kormánypárti képviselő november 19-én benyújtott módosító indítványa szerint a KT jövő évi költségvetését 835 millió forintról 10 millió forintra csökkentette volna, ezzel lényegében megszüntetve az intézményt. Az indítvány, nem meglepő módon, visszhangra talált a kormánypártban, a KT nagy valószínűség szerint formálisan nem szűnik meg, de tagjait a hatalomhoz hű emberekkel váltják föl.

Látni kell azt, hogy az Európai Uniónak és a nemzetközi közösség más intézményeinek jelenleg rendkívül korlátozott – jóformán nem létező – a jogköre, amellyel egy-egy tagállam költségvetésébe formálisan beleszólhat. Nem véletlenül mondhatja azt magabiztosan a miniszterelnök, hogy senkinek semmi köze nincs ahhoz, hogy *hogyan* érvük el az Unió által követelt hiánycélt.

Ugyanakkor külföldön Orbán mindig visszafogottabban nyilatkozik, sejtethetően azért, mert nemzetközi partnerei is megfogalmazhatnak zárt ajtók mögött óvatos, akár kérdésekbe burkolt kritikákat a magyar kormány gazdaságpolitikai lépéseivel kapcsolatban. A miniszterelnök november 18-án Párizsban, az OECD főtítkárával való tárgyalása után tőle szokatlan, némi beismeréssel felérő őszinteséggel közölte, hogy „[a kormány gazdaságpolitikai kísérletéről] nem lehet megmondani előre, hogy beválik-e vagy sem”, s „a kudarc esélye is mindig benne van egy ilyen kísérletben, de mi a siker esélyét akarjuk valóra váltani”. (<http://www.mrl->

A jelen tanulmány csupán arra tesz kísérletet, hogy a jelenlegi nyugdíjrendszer előnyeit hangsúlyozza, természetesen nem elhallgatva a kockázatokat sem. Meggyőződésünk azonban, hogy *a jövőnk záloga nem más, mint az elmúlt évtizedekben megroppant társadalmi szolidaritás megújítása és megerősítése, amelynek fontos eszköze a tizennégy évvel ezelőtt elkezdett nyugdíjreform eredményeinek megvédése és magának a reformnak a folytatása.* A nyugdíjrendszerünkben meglévő kockázatokat nem a magántulajdon sérelmére elkövetett, a még meglévő társadalmi szolidaritást végzetesen aláásó ellenreformmal lehet mérsékelni vagy kiiktatni, hanem éppen ellenkezőleg: a generációkon belüli és azok közötti szolidaritás erősítését szolgáló állami eszközök hatékonyra és átláthatóvá tételével és az öngondoskodás magán eszközeinek és -intézményeinek megszilárdításával, megújításával, végső soron tehát a nyugdíjreform továbbvitelével.

2/ A nyugdíjreform szükségessége és céljai

Az öregkori gondoskodás problémájának szervezett, állami szintű megoldása a világon először a XIX. század bismarcki Németországában merült föl. Az ipari forradalom fejlődése ugyanis megváltoztatta a társadalom szerkezetét és dinamikáját: a generációk közötti gondoskodás korábban a családokon belül történt, azonban az urbanizáció felbontotta a hagyományos családi közösségeket, így szükséggé és igénnyé vált az idősekről való gondoskodás állami szintre való emelése¹².

A nyugdíjrendszer idővel társadalombiztosítássá vált, amelyben a majdani juttatásban részesülők kockázatközösséget alkottak. Kezdetben ez a biztosítási forma nem fogta át az egész társadalmat, hanem csak egy-egy szűk rétegét a munkavállalóknak. A kockázatközösségek önkéntesen jöttek létre, ahol a befizetők gondoskodni akartak saját jövőjükéről, ugyanakkor hajlandóak voltak közösen enyhíteni a bizonytalan jövő hatásait, tehát szolidaritást is vállaltak egymással. Az *önkéntesség*, *öngondoskodás* és az azonos korosztályon belüli és a korosztályok közti *szolidaritás* fogalmai ekkor nyertek máig ható értelmet a nyugati társadalmakban.

A nyugdíjbiztosítás tőkefedezeti jellege is ekkor alakult ki, amely szerint a biztosításban résztvevők befizetéseiből alapot hoztak létre, amelyet az alapkezelő segítségével befektettek a tőkepiacon, hogy ott tisztes hozamot érjenek el a tagok számára. Az alapot kezelő intézmények lettek a nyugdíjpénztárak. Ahogy nőtt a befizetők száma, úgy váltak elegendővé az aktuális járulékok az ugyanabban az időben kifizetendő járadékok fedezésére, így a tőkealaphoz nem kellett hozzányúlni, azok termelhették a jövő biztosítékául szolgáló hozamot. Jól érvényesült tehát a *pénzügyi egyensúly* is ebben a rendszerben.

A XX. század közepén a kommunisták uralta Kelet-Európában és azon nyugati országok többségében, ahol a szociáldemokraták voltak hatalmon, a kormányok rátették a kezüket a könnyű prédának tekintett tőkealapokra, felélték azt, miközben a nyugdíjpénztárakat egyetlen nagy rendszerré olvasztották össze. Az ezekben az országokban és ilyenformán létrejött, ösztársadalmi szinten működő, jellemzően felosztó-kirovó nyugdíjrendszer¹³ valójában már nem biztosítási elven működik: a befizetőket nem hatja át a jövőbemutató öngondoskodás

kossuth.hu/hirek/gazdasag/oecd-2012-re-lehet-3-szazalek-feletti-magyar-novekedes.html)

¹² A folyamatot átfogóan elemzi: Bokros Lajos: Verseny és szolidaritás (49-58. oldal); Élet és Irodalom, Bp. 2004.

¹³ Nem minden állami nyugdíjrendszer felosztó-kirovó rendszerű, voltak és vannak államok, ahol adókból finanszírozzák a nyugdíjakat.

érzése, és teljesen bizonytalanná válik a nyugdíjrendszer finanszírozása. Ha elolvad a korábbi önkéntesen vállalt (kockázat)közösségi érzés és megszűnik a jövőbeli anyagi biztonságot megalapozó öngondoskodás, akkor nyilván drámaian lecsökken a járulékfizetési hajlandóság, következésképpen megnő a csalók és a nyugdíjrendszeren élőszködő potyautasok száma. Mindennek az eredménye pedig nem lehet más, mint egyrészt a rendszer finanszírozhatatlansága, másrészt a társadalmi szolidaritás érzésének drasztikus hanyatlása. Márpedig ez könnyen vezet egy társadalom anyagi és erkölcsi megroppanásához vagy akár széteséséhez. A reform éppen ennek a folyamatnak a megfékezésében és megfordításában segít.

A múlt század utolsó harmadában a világ számos országában a nyugdíjrendszerek fentebb leírt állapota azt eredményezte, hogy költségvetési szempontból tarthatatlanná vált a helyzet. A költségvetés egyre növekvő, nyugdíjakra fordított kiadásai sem voltak képesek kielégíteni a finanszírozási igényeket. Mindez kiegészült a következő kihívásokkal: a) a társadalom folyamatos öregedése; egyre több eltartott jut egyre kevesebb aktív korúra¹⁴; b) társadalmi-gazdasági változások: a nők nagy számának munkába állása, a családszerkezet megváltozása, új típusú munkavállalási formák megjelenése, élethosszig tartó tanulás igénye; c) magas mobilitás; d) társadalmi elégedetlenség a nem kielégítő (helyenként a létminimumot éppen csak biztosító) nyugdíjellátással kapcsolatban.

Harminc-negyven évvel ezelőtt vált kétségtelenné számos országban, hogy tenni kell valamit annak érdekében, hogy biztosíthatóvá váljon a jelenben és a jövőben egyaránt az időskori nyugdíjellátás. Ez pedig másként, mint a fennálló nyugdíjrendszer reformjával, nem képzelhető el. A jó nyugdíjreform elsődleges célja¹⁵, hogy a) csökkentse (legjobb esetben megszüntesse) az időskori szegénységet és minél nagyobb járadékot eredményezzen, b) pénzügyileg és adminisztratív módon hosszú távon fenntartható és hatékony módon működjön, c) ösztönözze a megtakarításokat és beruházásokat, d) járuljon hozzá a pénzpiacok fejlődéséhez, e) jelentős mértékű legyen; képes legyen ellenállni gazdasági válságoknak és f) végső soron járuljon hozzá az adott ország gazdasági növekedéséhez és társadalmi stabilitásához.

Minden országnak nyilván a saját társadalmi és gazdasági viszonyaiból kell kiindulnia, amikor a nyugdíjreform tervezését vagy egy reformfolyamat korrekcióját végzi el. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy *egy kívánatos nyugdíjrendszer kialakítása nagyon hosszú távra, nemzedékekre előre történik*. A legfontosabb szempont éppen ezért az, hogy magának a reform folyamatnak és az annak nyomán létrejövő új struktúrának biztosnak, kiszámíthatónak kell lennie, amely élvezzi a társadalom bizalmát. Reformot ezért csak nagy körültekintéssel, politikai és társadalmi konszenzussal szabad megalkotni, és a későbbi esetleges rendszerkorrekcióknak is gondos előkészítéssel és nem kevésbé kiszámítható módon kell lebonyolódniuk. További általános kritérium, hogy a) jogi-szabályozási, finanszírozási és intézményi oldalról elég egyszerű és áttekinthető legyen a reform és az annak nyomán létrejövő új rendszer, b) mely fölött a demokratikus társadalmi kontroll maradéktalanul megvalósul. Éppen ezért c) biztosítani kell a reform és az új rendszer sikerességét garantáló ellenőrző és irányító szervek hatékony és tisztakezű működését.

¹⁴ A demográfiai változásra, a függőségi ráták alakulására és a nyugdíjkiadások alakulására ld. pl.: Pension Reform in Europe: Process and Progress (Szerk.: Robert Holzmann, Mitchell Orenstein, Michal Rutkowski; The World Bank, 2003); Green Paper—towards adequate, sustainable and safe European pension systems (European Commission, 7.7.2010); Eurostat;

http://index.hu/gazdasag/magyar/2009/05/08/nem_elnek_annyira_jol_a_nyugdijasok/
(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database)

¹⁵ Részletesebben: Robert Holzmann, Richard Hinz: Old Age Income Support in the 21st Century—An International Perspective on Pension Systems and Reform (The World Bank, 2005)

3/ A reform irányai és formái

A reformnak alapvetően két formáját különböztethetjük meg: a parametrikus és a paradigmaticus reformokat¹⁶. *Parametrikus* reform alatt azt értjük, hogy megmarad az ellátás korábbi szerkezete, de annak alapvető mutatóit megváltoztatják. A cél itt az, hogy a meglévő nyugdíjrendszert hatékonyabbá és olcsóbbá tegyék és növeljék annak önkéntes jellegét. A felosztó-kirovó pillérre épülő nyugdíjrendszer esetében a változtatás kihathat a nyugdíjkorhatár emelésére, a nyugdíjindexálás megváltoztatására, az egyes ágazatok közti különbségek kisimítására, vagy a már meglévő önkéntes nyugdíj megtakarításra épülő pillér továbbfejlesztésére. Ez utóbbi megerősítését az állam az adórendszeren keresztül segítheti, és különféle egyéb adminisztratív támogatást is nyújthat. Ezt az utat választotta mások mellett Ausztria, Csehország, Franciaország, Németország, Görögország, Szlovénia.

A *paradigmatikus* reform a nyugdíj szolgáltatásokban történő alapvető változások bevezetését jelenti, amely a felosztó-kirovó (pay-as-you-go) állami nyugdíjrendszer gyökeres reformja mellett további pillérek bevezetését is jelenti. Ezek fajtái különbözőek lehetnek: a) a második pillérben aa) névleges hozzájáruláson alapuló (notional defined contribution) nem tőkefedezeti rendszer, amely a járadékszerkezet megváltoztatásán alapul és állami kezelés alatt áll, vagy ab) államilag kezelt, kötelező, járulékkal vagy járadékkal meghatározott (defined contribution, defined benefit) tőkefedezeti magánnyugdíj-pénztári rendszer, b) a harmadik pillérben a magánbiztosítók által kezelt és nyújtotta, járulékkal vagy járadékkal meghatározott tőkefedezeti rendszerek, valamint c) az előbbieket kombinációjára épülő, többpilléres nyugdíjrendszerek¹⁷. A paradigmaticus reform útját választotta például Magyarország, Bulgária, Horvátország, Dánia, Lettország, Hollandia, Lengyelország, Svédország, Nagy-Britannia.

A paradigmaticus reform óriási előnye, hogy eredményeként a) legalább a második és harmadik pillérben a járulékfizetők egyéni számlákon követhetik nyomon befizetéseik és hozamaik változásait, amely biztonságot nyújt és a jövőbe vetett hitet erősíti, b) megfelelő költségvetési politika mellett növeli a megtakarításokat és beruházásokat, c) a tőkefedezeti rendszer segítségével a tőkepiacok és azok intézményei fejlődni tudnak, d) nő a járulékfizetési hajlandóság, csökken a csalások és potyautasok száma és e) alkalmas gazdaságpolitika mellett ösztönzi a gazdasági növekedést.

Paradigmatikus reformokat (a többpilléres rendszert) előszeretettel választották azok a kelet- és közép-európai országok, amelyek nyugdíjrendszereit a korábban leírt kommunista örökség tartotta béklyóban, és célul tűzték ki a Nyugathoz való mielőbbi felzárkózást. Ezen országok mindegyikében szükség volt nem kevés politikai bátorságra, amely segített abban, hogy a reformokat ellenzők érveit sikerüljön legyőzni. (Az ellenzők érveit persze önmagában is gyengítette az addig fennálló rendszer csődje vagy csőd közeli állapota.) Továbbá minden kelet-európai ország kapott ösztönzést a reformok bevezetésére a nemzetközi közösségtől, mindenek előtt a Világbanktól.

Ugyanakkor az ilyen reformok komoly kihívások elé is állítják az országokat. Ezek közül említsük meg – a teljesség igénye nélkül –, hogy az egyes államok pénzügyi szolgáltató szektorának fejlettsége és fejlődési üteme nem minden esetben tart lépést a nyugdíjreform

¹⁶ Ld: a már hivatkozott Pension Reform in Europe és a 8. lábjegyzetben feltüntetett könyveket.

¹⁷ Számos különféle finanszírozási és alapkezelő megoldások léteznek a második pillérben belül is. Ezekre külön nem térünk ki, hiszen a tanulmány célja nem egy átfogó, összehasonlító nyugdíjrendszer és -reform elemzés. Az itt hivatkozott források legtöbbjében azonban az ez iránt érdeklődő olvasó igényét is kielégíti.

által megkövetelt ütemmel, az adminisztratív és felügyeleti intézmények színvonalát is a megfelelő szintre kell emelni. Továbbá az egyes országoknak megfelelő költségvetési és politikai stratégiával kell rendelkezniük, amivel a reformfolyamat lebonyolításának költségeit kezelik. Az előző rendszerről az újra való átállás ugyanis már önmagában nyomást gyakorol az állami nyugdíjrendszerre, s ez a nyomás csak hosszabb távon enyhül, illetve szűnik meg—ám megfelelő reform mellett megszűnik¹⁸.

Nem kis társadalmi és politikai viták előzik meg és követik folyamatosan a reformokat. Egyrészt értékrendbeli, világnézeti különbség van a mindenható, gondoskodó, nagy állam eszményét hirdetők és a piaci viszonyok, a szabályozott, de szabad verseny képviselői között.

Másrészt számos helyen gyakran azért állnak ki a politikusok a felosztó-kirovó rendszer elsődlegessége mellett – és a reformokkal szemben –, mert abból a feltevésből indulnak ki, hogy az idős emberek ebben a rendszerben érdekeltek, márpedig az öregedő társadalmakban ezek a rétegek alkotják a szavazók egyre nagyobb hányadát. Sokan tekintik ezt a politikusi magatartást a pillanatnyi helyzethez való üdvös alkalmazkodásnak, de mi inkább kártékony megalkuvást látunk benne, amely a nagyon rövid távú népszerűség és szavazatmaximalizálás oltárán áldozza föl a nemzedékek közti szolidaritást és a nyugdíjrendszer hosszú távon való finanszírozhatóságát, végső soron a jövőért, az utánunk következő generációk iránt érzett mély felelősségvállalást.

Jellemző, hogy számos országban, ahol korábban csak parametrikus reformokat hajtottak végre, a mélyreható szerkezeti reformok szükségességéről is beszélnek évek óta, és ezzel kapcsolatos terveket is készítenek (tipikus példa erre Németország), éppen olyan okok megerősödése miatt, amelyek másokat eleve a paradigmatis átalakítások keresztülvitelére ösztönöztek. Megint máshol – mint arról az első fejezetben és a későbbiekben is szó lesz – a már beindult reformok revízióján dolgoznak, azt remélve, hogy ezáltal orvosolhatják a jellemző módon a korábbi felelőtlen kormányzati magatartások nyomán előállt súlyos államháztartási bajokat. Az ellenreform azonban csak időleges, pillanatnyi lélegzetvételhez segíti hozzá az érintett kormányokat, miközben a reformok visszacsinálása és továbbiak elmaradása könnyen még súlyosabb helyzetet idézhet elő, amennyiben szerkezeti torzulásokat okozhat vagy a már meglévő strukturális problémákat mélyítheti el az érintett államháztartásokban¹⁹.

A fentiekből is látható, hogy a nyugdíjrendszer milyensége, minősége és jövője nagy mértékben *kulturális, sőt, erkölcsi kérdés* is minden országban. Meglehetősen pontos tükre ugyanis annak, hogy milyen a kapcsolat az állam és polgárai között, hogyan viszonyulnak a polgárok egymáshoz. Vagyis az egész kérdéskör bizalomról, kölcsönös felelősségvállalásról, önérdék-közösségi érdek viszonyrendszeréről, érdek-értékkapcsolatról szól.

4/ Rövid nemzetközi kitekintés²⁰

¹⁸ Elég csak a mai magyarországi vitákat figyelni ahhoz, hogy lássuk, hogy helyenként milyen szűk látókörűek a politikusok. Nem lehet elképzelni egyetlen közpolitikai területen sem olyan helyzetet, hogy ne lenne ára a legüdvösebb jövőbeli változásoknak is. Ma viszont úgy tűnik, hogy a politikai osztály csak aratni akar, vetni nem, ami könnyen a jövő teljes feléléséhez vezethet.

¹⁹Nagy kísértés egy kormány számára, hogy az ellenreform során megszerzett forrásokat azonnal elköltse, főlegve ezzel a jövőt. Ezt látjuk ma Magyarországon, de ez a kísértés máshol is létezik.

A „Pension Reform in Europe: Process and Progress” című könyv szemléletesen ábrázolja a választók reformokkal szembeni elvárásait és a politikusok ezekkel kapcsolatos magatartását.

²⁰ A fejezet általános összefoglalásához kiemelten felhasznált források: Old Age Income Support in the 21st Century (7. fejezet); Emily S. Andrews (szerk.): Pension Reform and the Development of Pension Systems (The

A fejlett országokban eltérő időben és eltérő körülmények között vezették be az állami nyugdíjellátás intézményét²¹. A korábban említett Németország volt az éllovas, ahol 1889-ben már létezett nyugdíjbiztosítás, de Kanadában például csak 1952-ben indult el az Időskori Biztonság nevű progresszív állami nyugdíjprogram. Az első fejezetben leírtaknak megfelelően az államok eljutottak addig a felismerésig a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben, hogy az első pillér komoly szerkezeti átalakítások nélkül rövid időn belül fenntarthatatlanná válik. Mivel az egyes országok költségvetési és demográfiai helyzete gyakran lényegesen eltért egymástól, mint ahogyan az első pillér tartalma és szerkezete is, továbbá a különböző társadalmak különböző megoldások iránt voltak nyitottak, a reformok is különféle formában indultak el.

Tárgyunk szempontjából most azon államokra összpontosítunk, amelyek a reform során a második pillért, vagyis a kötelező magánnyugdíj-pénztárak szintjét is kiépítette és beemelte a nyugdíjrendszerbe²². A reformok sorát Chile nyitotta meg 1981-ben, sőt követte számos latin-amerikai ország, Ausztrália és Kelet-Európa egyes országai, valamint Svédország²³.

A második pillér megvalósításával kapcsolatban nyolc alapvető kérdés merül föl: a) megfelelő irányítás és fizetőképesség biztosítása, b) a befektetési kockázatok körülhatárolása megfelelő szabályozáson és a nyilvánosságon keresztül, c) az alapkezelők piacának fejlettsége, d) változatos befektetési lehetőségek, az alap portfóliója, az arra ható tényezők, e) a vagyonkezelési és adminisztratív költségek szabályozása, f) a járadékszolgáltatás szabályozása, g) az alapok felügyelete, h) a garanciák kérdése.

A Világbank összehasonlító tanulmánya szerint²⁴, mely több, a reform bevezetése előtti és azt követő mutatókat vetett össze, a megfelelő (vagyis az adott ország viszonyait figyelembe vevő, gondosan előkészített és jól felépített) módon bevezetett második pillér növelte a nyugdíjakat és a nyugdíjbiztonságot, hozzájárult a költségvetési stabilitáshoz, továbbá jobban terítette az esetleges politikai és gazdasági-pénzügyi kockázatokat a magánszektor és az állam között.

World Bank, 2006); Dr. Czajlik István, Szalay György: A nyugdíjpénztárak működése és szabályozása (MNB tanulmányok 48., 2005. december). Szándékosan nem tértünk ki külön az Egyesült Államok társadalombiztosítási rendszerére, illetve annak jelenleg is zajló és nagy vitákat kiváltó reformjára. Az ez iránt érdeklődőknek ajánljuk: Wallace C. Peterson: The Social Security Primer—What Every Citizen Should Know (M. E. Sharpe, 1999).

²¹ Számos fejlett ország nyugdíjrendszerét ismerteti átfogóan: Noriyuki Takayama (szerk.): Taste of Pie: Searching for Better Pension Provisions in Developed Countries (Maruzen Co., Ltd., Tokyo, 2003).

²² A reformok előkészítése minden országban több évet vett igénybe. Számos országban ugyanakkor előbb és rövidebb előkészítés után vezettek be reformokat, megint máshol hosszabb volt a társadalmi egyeztetés folyamata, ám ez utóbbi esetekben gyakran nem volt olyan égető gazdasági-társadalmi kényszer a reform, mint máshol. A reform előkészítésének hosszából és a bevezetés időpontjából éppen ezért *önmagában* nem lehet messzemenő következtetéseket levonni.

²³ A svédek által kidolgozott és bevezetett, majd a lengyelek a lettek által is átvett rendszer, a névleges hozzájárulással meghatározott nyugdíjmodell különösen érdekes és Magyarország szempontjából is releváns. Hazánkban érdemes lenne megfontolni a svéd nyugdíjmodell bevezetését, amint ennek előnyeire a 2010-es országgyűlési választási kampányban a Magyar Demokrata Fórum fölhívta a figyelmet. Akkor ezt az összes többi párt elutasította. A svéd modelltől bővebben ld. például: Edward Palmer: The Swedish Pension Reform Model: Framework and Issues (The World Bank, June 2000); Robert Holzmann: Pension Reform through NDCs: Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution Schemes (World Bank, 2005); Coping with the Pension Crisis: Where Does Europe Stand? (szerk.: M. Feldstein, H. Siebert, University of Chicago Press 2002).

²⁴ Vö: Emily S. Andrews: 32. oldaltól

Ezt támasztják alá a vizsgálat eredményei. Eszerint a piaci kockázatokat a nyugdíjalapok a portfóliójuk változatos összetételével képesek enyhíteni és elérni relatíve magas hozamokat (a reálhozam növekedés szinte kivétel nélkül, minden országban meghaladta a reáljövedelem-növekedését). Több országban kötelező az alapoknak államkötvényben tartaniuk a befektetések egy részét, amiben helyenként komoly kockázat rejlik (elsősorban Latin-Amerikában), míg máshol jótékony hatással van az államadósság finanszírozására. Általános tapasztalat, hogy a reform bevezetése általában (főként Európában) növelte a megtakarításokat és segítette a gazdaság kifehérítésében, továbbá komoly lendületet adott a pénzügyi szektornak. Ugyanakkor, ahogy távolodunk időben a reform bevezetésének kezdeti időszakától, úgy csökken a második pillér hatása a megtakarításokra és a pénzügyi szektor növekedésére.

Az OECD kimutatása szerint²⁵ a magánnyugdíj alapok a legtöbb államban kiheverték a 2008. évi világválságot, és 2009-ben pozitív egyenleggel zártak. Ám az összes releváns OECD ország viszonylatában a 2010-es hozamok még így is alatta vannak a három évvel korábbiaknak. Néhány ország nyugdíjalap piaca azonban teljesen kilábalt a válságból: Ausztria, Chile, Magyarország, Izland, Új-Zéland, Norvégia és Lengyelország. Bár nem érte el a 2007-es szintet, az elmúlt évben látványos mértékben megnőtt a nyugdíjalapok által kezelt vagyontömeg GDP-hez viszonyított aránya.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyugdíjreformmal az azt bevezető országokban a politikai osztály és a társadalom alapvetően meg van elégedve. Viszont mindenhol folyamatos felülvizsgálatra, helyenként korrekcióra szorul a reform nyomán megszületett nyugdíjbiztosítási rendszer. A 2008-as pénzügyi és gazdasági válság sok országot arra ösztönzött, hogy átmeneti intézkedéseket vezessenek be az államháztartás rendbetétele érdekében nyugdíjfronton is. Ám alig akad a későbbiekben taglalt Magyarországhoz hasonló példa, ahol a reform megsemmisítésétől várnának hosszú távú megoldást. Nem véletlenül²⁶.

²⁵ Pension Markets in Focus (OECD, July 2010, Issue 7)

²⁶ A főként parametrikus reform számos országban folyamatosan zajlik. Érdekes ugyanakkor Lengyelország aktuális példája. A maga reformját 1999-ben bevezető Lengyelország miniszterelnöke 2010. november végén bejelentette, hogy a közeljövőben változtatnak a magánnyugdíj-pénztárak helyzetén, de ez semmiképpen nem lesz forradalmi módosítás, mert nem akarják megszüntetni ezt a pillért, nem akarnak kárt tenni a magánvagyonban és a megtakarításokban. 2011. január elején ennek megfelelően jelentette be Michal Boni, a miniszterelnök gazdaságpolitikai főtanácsadója, hogy a lengyel kormány január 20-ig elkészíti a nyugdíjrendszer átalakítására vonatkozó törvényjavaslatát, amelynek értelmében a jövedelem 7,3 százalékaról 2,3 százalékra csökkenne a rendszer második pillérébe, a magánnyugdíj-pénztárakhoz utalt befizetések mértéke. (http://nol.hu/gazdasag/ragados_otlet_a_lengyelek_is_a_nyugdijpenzatar_csapoljak_meg). Az ennek megfelelő jogszabályt a szejm 2011. március 25-én fogadta el. (<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/nem-a-magyar-uton-itt-a-lengyel-nyugdijreform-elso-jovahagyasa-344431>) A lengyel kormány világosan látja, hogy milyen hatalmas értéket jelentenek a varsói értéktőzsde és a lengyel kötvénypiac egyik legfontosabb szereplőjeként a magánalapok, s milyen fontos pénzügyi és kulturális jelentőséggel bír ez a szektor Lengyelországban. (http://m.hvg.hu/gazdasag/20110104_mnyp_lengyelek)

A bolgár parlament 2010. december 11-én fogadta el a nyugdíjreformot, amelynek keretében megemelték nyugdíjkorhatárt és a szolgálati időt. A magánnyugdíj-pénztári befizetések részleges, az állami nyugdíjalapba történő elterítéséről is határozott a bolgár törvényhozás. A reformot az állami nyugdíjrendszer óriási hinya és a részben ennek köszönhető magas költségvetési deficit kényszerítette ki. A kormány eredetileg a teljes magánnyugdíj-pénztári vagyon átirányítását tervezte, ám a munkaadókkal és a nyugdíjpénztárakkal történt egyeztetések eredményeként elállt eredeti szándékától.

(http://hvg.hu/gazdasag/20101211_bolgarok_nyugdijreform)

A szlovák kormány is fontos döntést hozott 2011. január közepén. Radicova miniszterelnök a kormánykoalíciót alkotó pártok tanácskozását követően bejelentette, hogy Szlovákiában újra kötelezővé teszik a pályakezdeknek, hogy belépjenek a második magánnyugdíjpillérbe. Ha a pályakezdő nem tartja előnyösnek a második pillért, akkor három éven belül szankciók nélkül kiléphet. További újdonság, hogy az államilag garantált alapok mellett

Az Európai Bizottság a korábban hivatkozott, 2010. júliusában közzétett Zöld Könyvében²⁷ pontosan azokra a kritériumokra helyezi a hangsúlyt, amelyek hiánya a reformokat mindenhol kikényszerítették, és amelyeket a reformok legfontosabb céljaiul tűztek ki: a megfelelő nyugdíjak és a biztonságos nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságának biztosítására. A Zöld Könyv – elismerve a tagországok különféle nyugdíjrendszerek kialakításához való jogát – kitüntetetten foglalkozik a többpilléres rendszerrel, annak finanszírozhatóságával, a nyugdíjalapok szabályozásának kérdésével, a járadékok védelmével, illetve maximalizálásával, a kockázatok mérséklésével stb²⁸.

Összegzésként elmondható, hogy a második pillér nagy előnye, hogy olyan országokban, ahol alapvetően nem a közgondolkodás része az öngondoskodás, és nincs nagy kultúrája a költségvetési fegyelemnek, ott a *kényszerű öngondoskodás* ráneveli a társadalmat arra, hogy felelősséget érezzen a jövő biztonsága iránt. A második pillér megléte mellett mindaddig kitarthatnak a kormányok, ameddig a kívánatos kultúraváltás meg nem történik; ezt követően szükségtelemmé válhat a megtakarítások kötelező jellege, hiszen a munkaképes korú generációk automatikusan felismerik a kockázatok szétterítésének fontosságát és a nemzedékek közti szolidaritás jelentőségét, és maguktól is hoznak áldozatot az időskori biztonság megteremtése érdekében. *A kultúraváltás nem csak az öngondoskodás önkéntessége terén fontos, hanem az állami magatartás tekintetében is, amely az első pillérrel*

kockázatosabb, államilag nem garantált, ám nagyobb hozammal kecsegtető pénztárakba is átléphetnek az ügyfelek vagy egyszerre ilyenben és olyanban is fialtathatják pénzüket. A tervek között szerepel, hogy a nyugdíjasok számától tennék függővé az öregségi nyugdíjak emelésének mértékét, azaz minél kevesebb a produktív korban levő munkavállaló és minél több a nyugdíjas, annál kisebb ütemben növelnék a nyugdíjakat. (http://index.hu/gazdasag/vilag/2011/01/13/szlovakiaban_megerositik_a_nyugdijkasszakat/)

Még ezeknél is fontosabb volt egy 2010. november 29-ei hír, mely szerint a konzervatív cseh kormány arról döntött, hogy 2010-től bevezetnék a többpilléres nyugdíjrendszert, így a kötelező magánnyugdíj-pénztári tagságot is. A híradások szerint: „Jaromír Drábek [szociális és munkaügyi] tárcavezető szerint a számos országban bevált modell révén jobban elosztanák a terheket, a kockázatokat az állam és a magánnyugdíjrendszer között. Ráadásul a várható gazdasági fellendülés eredményeként a pénztárak jobban gyarapítanak a befizetett összeget, mint az állam. Petr Necas cseh kormányfő azt fejtegette, hogy legalább két emberöltőig csökken majd az állami szociális biztosító bevétele, amelyet a munkáltatók járulékainak csökkentésével szeretnének áthidalni. Így reményeik szerint új munkahelyek jönnek létre, vagyis csökkennének az állam szociális kiadásai.” Jellemző módon a cseh kommunisták és szociáldemokraták ellenzik a reformtervet, és kellő nyomatékkal hozzák föl példaképpül a magát konzervatívnak nevező magyar kormányt.

(http://nol.hu/kulfold/praga_a_magannyugdij_fele_tart)

Jellemző az is, hogy 2011. februárban végül úgy határozott a cseh kormány, hogy nem vezetik be a kötelező magánnyugdíj-pénztári tagságot, ugyanakkor megerősítik az önkéntes magánnyugdíj-megtakarítás rendszerét, és egy sajátosan köztes, félig-meddig kötelező szisztéma mellett törnek lándzsát. Ez a fejlemény azért jellemző, mert egyrészt a gazdasági válságra hivatkozva ugyan nem vállalják a csehek a korábban még legjobbnak tartott megoldást, vagyis a nyugdíjrendszer hárompilléressé tételét, másrészt viszont kitaranak amellett, hogy a jelenlegi fenntarthatatlan rendszert megreformálják.

(www.portfolio.hu/befektetesi_alapok/nyugdij/nyugdij_megijedtek_magyarorszagtol_a_csehek.145641.html)

²⁷ Ld. a 8. számú lábjegyzetet. Az Európai Parlament (EP) Foglalkoztatási és szociális bizottságának „Jelentéstervezet 'a megfelelő, fenntartható és biztonságos európai nyugdíjrendszerek felé' című zöld könyvről (2010/2239(INI)) elnevezésű, 2010. október 29-én kiadott anyaga, annak is 25-29. pontja feketén-fehéren kiáll a többpilléres nyugdíjmodell mielőbbi össz-európai alkalmazása mellett.

Ld.: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/empl/pr/837/837005/837005hu.pdf

Ugyanebben a tárgyban az EP Gazdasági és pénzügyi bizottsága is elkészítette a maga jelentéstervezetét 2010. november 11-én, és ebben, többek között, a nyugdíjrendszerek fenntartható finanszírozása mellett száll síkra: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-452.673+02+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>. Bár ezek még nem elfogadott határozatok, teljesen világosan mutatják két fontos európai parlamenti bizottság álláspontját a kérdésben.

²⁸ *Világosan látszik, hogy a magyar kormány mostani ellenreformja szembemegy az Európai Bizottságnak a Zöld Könyvben megfogalmazott szándékaival is.*

való felelős gazdálkodást jelenti. Vagyis a második pillér a kormányokat is kényszerhelyzetbe hozza, ami szintén üdvös olyan országok esetében, ahol a populizmusra való hajlandóság könnyen vezet pazarló, jövőt felélő gazdálkodáshoz. Tartunk attól, hogy mindezek miatt a második pillér még sokáig nem válik okafogyottá.

5/ A magyar nyugdíjreform: előzmények, lebonyolítás és közvetlen következmények

Hazánkban a nyugdíjrendszer 1929 óta létezik, az öregségi, rokkantsági és özvegyi járadékokat folyósító (járadékkal meghatározott) felosztó-kirovó nyugdíjrendszert a második világháború után alakították ki, amely az 1970-es évek közepére már magában foglalta a dolgozó népesség egészét. A rendszerváltozást követő években a nyugdíjrendszert óriási válság sújtotta, amely részben a foglalkoztatás csökkenésével és alacsony foglalkoztatási rátával, részben az alacsony nyugdíjkorhatarával, részben a járadékosok számának megnövekedésével magyarázható²⁹. A magyar demográfiai helyzet változása természetesen nem a politikai változások függvénye volt, hiszen a társadalom elöregedése vagy a függőségi ráták kedvezőtlen alakulása már jóval korábban elinduló folyamatok voltak³⁰, ám a gazdasági rendszer megváltozása részben felerősítette a problémákat és azok hatásait, továbbá élesen világitotta meg a nyugdíjrendszer pénzügyi fenntarthatatlanságának tényét.

A rendszerfüggőségi ráta az 1989-es 51,4%-ról 1996-ra közel 84%-ra nőtt. Ennek megfelelően a nyugdíjkiadások a GDP 10%-a fölé nőttek 1992-ben³¹. A megugró kiadások és a csökkenő járulékbefvételek miatt a '90-es évtized első felében a Nyugdíjbiztosítási Alap átlagos évi hiánya a GDP 0,4%-át tette ki, amelyet a központi költségvetésből pótoltak.

Az előző fejezetekben már utaltunk arra, hogy a felosztó-kirovó rendszer nem biztosítási elven működött; a befizetések és a kifizetések elszakadtak egymástól, és sokan úgy lettek jogosultak járadékra, hogy korábban nem voltak járulékfizetők. Ezt nyilván igazságtalannak érezték az emberek, ezért nem volt bizalom a rendszerben. A bizalom hiánya nyilván fékezi az embereket: miért legyen becsületes járulékfizető akkor, ha úgylis rengeteg a potyautas, ha úgysem tudom, hogy mi lesz a pénzemmel és kapok-e valódi ellátást akkor, ha megöregszem? Az objektív demográfiai és pénzügyi tényezők és a várakozások (a rendszerrel szembeni bizalom foka) szorosan összefügg egymással, és a sok negatív tétel adott esetben ördögi körré áll össze. Mindezek együttesen vezettek reformokhoz és győznek meg bennünket arról, hogy a reformfolyamat a jövőben sem állhat le³².

Húsz éve folyamatosan zajlanak parametrikus reformok a magyar nyugdíjrendszerben, gondoljunk a nyugdíjkorhatár folyamatos emelésére vagy a svájci indexálás bevezetésére³³. A

²⁹ Ezek a mutatók az elmúlt két évtizedben sem javultak, a szerkezeti torzulásokat az egymást követő kormányok sem voltak képesek érdemben befolyásolni, vagy legalább is elindítani a változás útján. http://www.nfu.hu/forum_theme_pate2/49;

<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/munkero/munkero102.pdf>

³⁰ Vö: Hamar Farkas: Nyugdíjrendszer—problémák (Szociológiai Szemle, 2004/1); Billegő egyensúlyok a nyugdíjrendszerben—interjú Augusztinovics Máriával (Köz-Gazdaság, 2008/2).

³¹ A reformhoz vezető útról és magáról a reformról átfogó képet ad: Lajos Bokros, Jean-Jacques Dethier (szerk.): Public Finance Reform During the Transition—The Experience of Hungary (The World bank, 1998), Chapter 7 (Robert Palacios, Roberto Rocha: The Hungarian Pension System in Transition); Orbán Gábor, Palotai Dániel: A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósága (MNB tanulmányok 40, 2005. december).

³² Lajos Bokros: The Unfinished Agenda (Public Finance Reform During the Transition, Chapter 19).

³³ Ezekről részletesebben: Orbán Gábor, Palotai Dániel: Kihívások előtt a magyar nyugdíjrendszer (MND tanulmányok 55, 2006. június), valamint Robert Palacios, Roberto Rocha: 200-204. oldal.

reform keretében csökkentették a munkaadói járulék kulcsát, miközben emelték a munkavállalói járulék mértékét. A reform kezdetén a különféle állami hatóságok eltérő elképzelésekkel álltak elő, míg végül – a Világbank által is támogatott – reform 1997-ben emelkedett törvényerőre és 1998-ban lépett életbe³⁴.

A reform eredményeként bevezették a nyugdíjrendszer második pillérét, a tőkefedezeti, kötelező magánnyugdíj-pénztári szintet; a két pillér mellett ott a harmadik, az 1993 óta működő önkéntes kiegészítő nyugdíjpénztári szféra. Jelenleg a magyar lakosság mintegy harmada tagja valamilyen kiegészítő nyugdíjpénztárnak. A magánnyugdíj- pénztárak nyugdíj járadékszolgáltatást legalább 15 év felhalmozási időt követően, első ízben 2013-tól kezdődően tervezték biztosítani tagjaik számára, addig a vegyes rendszerben lévők 75%-át kapják annak a járadéknak, amit a tisztán felosztó-kirovó rendszerben kaptak volna. A nyugdíjazáskor a második pillérben felhalmozott vagyonból megvásárolt életjáradék egészítene (egészítette volna) ki a tb-rendszerből származó csökkentett járadékot. A második pillér járulékok által meghatározott, ezért a várható járadék mértéke előre nyilván nem garantálható; ám a befektetések jelzett hozamának nemzetközi vonatkozásairól szoltunk, az ezzel összefüggő magyar helyzetet pedig a későbbiekben részletezzük.

A reform kezdetén a pályakezdők számára kötelező volt az új rendszerre való áttérés, a többiek pedig eleinte választhattak. Minden előrejelzést meghaladó mértékű volt a második pillérbe átlépők száma. 1998. április végéig kilencszázezer ember döntött a többpilléres rendszer mellett, 2005. végén közel két és félmillió, ma pedig több mint 3 millió ember tagja ennek a rendszernek. Több oka lehet ennek az érdeklődésnek. Az egyik az, hogy a felhalmozott vagyon a nyugdíjazás előtti elhalálozás esetén örökölhető. Továbbá a magasabb jövedelműek jobban jártak a többpilléres rendszerre való áttéréssel, mert itt hiányzik az első pillér újraelosztási eleme. De az átlépés melletti legfőbb érv az lehet, hogy a tőkefedezeti rendszert sokkal kisebb kockázatúnak ítélik meg az emberek, mint a kétes pénzügyi helyzetben lévőnek tartott felosztó-kirovó rendszert. Természetesen a nyugdíjalapok is ösztönözték az átlépést dinamikus szolgáltatásokkal és marketinggel. *Tanulságos tehát, hogy a magyar munkavállalók nagy száma már a kezdetekkor is egyre jobban bízott a kockázatok szétterítésében, a szolidaritási elv sokszínűségében, mint pusztán az állam által kínált megoldásokban.*

Bár a parametrikus reformok rövidtávon segítettek a nyugdíjkiadások növekedésének fékezésében, a költségvetési hiányok nem csökkentek, mivel a járulékkulcsok csökkentése miatt a bevételek is csökkentek. A második pillér rövidtávon a hiányok növeléséhez járult hozzá, hiszen a járulékok egy része a második pillérbe áramlik, azonban az ezáltal kieső bevételek mindössze csak a felét magyarázzák a felosztó-kirovó rendszer hiánya növekedésének³⁵. A másik fele sokkal inkább az első pillér hiányosságainak és általában a költségvetés rossz szerkezetének tudható be³⁶.

³⁴ Robert Palacios, Roberto Rocha: 190-193. oldal.

³⁵ A második pillér megjelenése és a költségvetési deficit közti összefüggést részletesebben ld. a 36. lábjegyzetben hivatkozott nemzetgazdasági minisztériumi dokumentumban.

³⁶ A nyugdíjreformról, valamint annak továbbviteléről tartalmaz nagyon értékes elemzéseket és javaslatokat a „Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal 2007. március és 2009. november között végzett tevékenységéről” című anyag (http://www.mtakti.hu/file/download/nyika/jelentes_hu.pdf). Ez a dolgozat ráirányítja a figyelmet a második pillér problémáira, de azok orvoslásában látja a megoldást, vagyis a rendszer további reformjában, nem pedig a második pillér megszüntetésében!

A lakossági megtakarítások megugrottak a reform bevezetésekor, azt követően és különösen a második évezredtől kezdve azonban jelentősen csökkentek, köszönhetően elsősorban, de nem kizárólag, a lakáshitelek drámai mértékű növekedésének³⁷.

Rövid távon, vagyis egy-két év viszonylatában azt a tanulságot mindenképpen le lehetett vonni a reformból, hogy arra szükség volt, s míg a rövid távú hozamváromások az alapok relatíve magas adminisztratív költségei és a nagy arányú állampapír befektetések miatt meghaladták a ténylegesen elért hozamot, még így is nagyobb bizalmat éreztek az emberek az átalakítás után létrejött kötelező magánnyugdíj-pénztárak, pontosabban az első és a második pillér együttes jelenléte iránt, mint az addigi tisztán felosztó-kirovó rendszer iránt. Nem jelent meg olyan mértékadó szakmai vélemény az évek során, amely alapjában kérdőjelezte volna meg a reformot, vagy netalán annak eltörlésére tett volna javaslatot. Sőt, a nyugdíjpénztárak tagjainak száma folyamatosan növekvő tendenciát mutatott, ami azt bizonyítja, hogy az állampolgárok oldaláról is töretlen volt a bizalom a reform eredményeivel kapcsolatban. Ugyanakkor ismét le kell szögeznünk azt az általános véleményt, hogy a reformfolyamatot folytatni kell (kellett volna) annak érdekében, hogy a pénztáraknak hatékonyabban működjenek a jövőben.

6/ A magyar nyugdíjrendszer ma és holnap—a reform hosszabb távú tapasztalatai és a jövő kilátásai

Vizsgáljuk meg részletesebben, hogy hol tartunk ma³⁸. Korábban említettük, hogy dinamikus növekedett a magánnyugdíj-pénztári tagok száma a reform bevezetése óta, s ma meghaladja a három milliót. A 19 pénztárban tartott vagyon szintén folyamatos és nagy ütemű növekedést mutatott, amely mára megközelíti a háromezer milliárd forintot. A pénztártagok főként a 20-40 éves korosztályból kerülnek ki. A pénztárak portfóliója alapvetően konzervatív befektetési politikát tükröz, ahol az állampapírok aránya meghatározó, de az elmúlt 12 évben ezek aránya csökkent, míg a részvényeké és befektetési jegyeké nőtt. A különféle kockázati szintet megtestesítő portfóliókra vonatkozóan szigorú előírások vannak érvényben. Ahogy erre korábban utaltunk, a pénztárak által felszámított költségek viszonylag magasak, ám ezek az utóbbi években csökkenő tendenciát mutatnak. Igaz, hogy így is magasabbak, mint az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság költségei, ám a két rendszert nem lehet automatikusan összehasonlítani, hiszen ha mást nem veszünk figyelembe, mint azt, hogy a második pillérben például egyéni számlákat kell nyilvántartani és kezelni, akkor az ebből származó többletköltségek nyilvánvalóvá válnak. De más díjak (pl. a felügyeleti díjtétel) szintén jelentősen növelik a magánnyugdíj-pénztárak költségeit.

A 2008-as válság hatására drámaian csökkentek a hozamok, ám 2009-ben a kötelező magánnyugdíj-pénztári szektor magas hozamot ért el³⁹. A hozamok a világban mindenhol, így

³⁷ A nyugdíjrendszer negyedik pillére, az öngondoskodás és a hosszú távú megtakarítások jegyében (Budapesti Értéktőzsde elemzések, 2005. május).

³⁸ Az elemzéshez segítségül hívtuk mindenképp a kormány saját tanulmányát: Nagy Viktória: A magyar nyugdíjrendszer második pillére, a kötelező magánnyugdíj-pénztári szektor jellemzői (Nemzetgazdasági Minisztérium, 2010. október) és a Stabilitás Pénztárszövetség Bedő Tibor befektetési szakértő által összeállított 2010. II. negyedévi összesített adatsorát (2010. szeptember 30.).

³⁹ A legnagyobb pénztár, a Stabilitás 2009. december 31. és 2010. szeptember 30. között a növekedési portfólióban 9,5%, a kiegyensúlyozottban 9,25%, a klasszikus portfólióban pedig 6,01% átlagos hozamot ért el (http://stabilitas.hu/wp-content/uploads/20101110_Q3_final.pdf). A többi alap szintén reálhozam növekedést produkált ebben az időszakban.

A harmadik pillérrel, az önkéntes nyugdíjpénztárakkal kapcsolatos mutatókat (taglétszám, vagyon- és költségváltozás, hozamok) ld. a Stabilitás Pénztárszövetség anyagában.

házánkban is a tőkepiaci trendeknek megfelelően alakulnak. A nagy államadóssággal, nem kiszámítható költségvetési politikával rendelkező országokban a kockázatok is nyilván magasabbak, és ez azonnal lecsapódik az értékpapírpiacra is. Kedvezőtlenül érintették a várakozásokat és ezen keresztül a hozamokat az áprilisi választásokat követő ellentmondásos kormányzati nyilatkozatok és intézkedések, mint ahogy az azóta eltelt időszak gazdaságpolitikája is. *A szükséges, ám elmaradó államháztartási szerkezetátalakítás, a nemzetközi gyakorlattól eltérő indokú és mértékű extraadók, a szakmai és társadalmi (érdek)egyeztetések hiánya vagy nem érdemi volta, továbbá a bizonytalan (köz)jogi környezet kiszámíthatatlanná teszi a jövőt, helyenként aggodalmat vagy félelmet ébreszt, és ez a hangulat a mai világban azonnal megjelenik a befektetői döntésekben is.*

Az elmúlt 12 év, illetve a két évvel ezelőtti válság óta eltelt időszak tapasztalatai ismét azt támasztják alá, hogy – bár a többpilléres nyugdíjrendszer további átalakításra szorul –, annak létehez mind a befektetők, mind a piacok ragaszkodnak.

Az Orbán-kormány az első fejezetben részletezett intézkedéseket az előző kabinetek által folytatott szerinte elhibázott gazdaságpolitikával és az ennek következtében felgyülemlett államadóssággal, valamint az Európai Unió által „Magyarországra kényszerített” hiánycél tartásával indokolta. A kormány deklarált célja, hogy a kötelező magánnyugdíj rendszer államosítása eredményeként csökkenti az államadósságot, és az állami pillérben is érvényesíti mindazokat az elemeket (pl. egyéni számla), amelyek miatt a második pillér vonzó és a befektetők számára bizalmat ébresztő volt. Ráadásul azt ígéri, hogy anyagilag jobban megéri az államihoz, mint a magánrendszerhez való tartozás, mivel ez előbbi úgymond jóval biztonságosabb, mint az utóbbi. Nemzetközi példák sorával is igyekszik igazolni lépéseit⁴⁰. A nyugdíjrendszer biztonsága nem pusztán azt jelenti, hogy a felosztó-kirovó rendszer keretében a folyó járadékokat fedezzék az azonos időben a költségvetésbe befolyó járulékok, hanem sokkal inkább azt, hogy hogyan lehet garantálni a jövőben nyugállományba vonulók nyugdíját. *Azzal, hogy a kormány szétveri a második pillért, éppen a jövő biztonságát játssza el, vagyis a biztonság kérdésében a kabinet egész egyszerűen nem mond igazat; sem az állami rendszer melletti és a magánrendszer elleni érveit, sem a jövővel kapcsolatos ígéreteit nem támasztják alá a tények.* Nem véletlen, hogy a magát „nemzeti együttműködés kormányának” tituláló testület elképzeléseivel ma a többséghez tartozó parlamenti képviselőkön és pártkinevezett kormánytisztviselőikön kívül *senki nem ért egyet, sem belföldön, sem külföldön, a kormányt kivétel nélkül az emberek zsarolásával vádolják, elkeseredésükben nagyon éles szavakkal bírálják, és sokan készek minden létező hazai és nemzetközi jogorvoslati fórumon megtámadni a kormány vonatkozó intézkedéseit⁴¹.*

A magánnyugdíj pénztárak kvázi megszüntetésével, az ott felhalmozott vagyon elkobzásával, a nyugdíjjárulék adóvá alakításával, s az ezen lépések egyoldalú, az érintettek megkérdezése

⁴⁰ A nemzetközi példákra való hivatkozás nem stimmel, mert Argentínán kívül minden államban óvatosan nyúlnak a magánpénztárakhoz. Több ország kormánya kísértést érez arra, hogy a nemzetközi gazdasági válság nyomán a költségvetéseikre nehezedő nyomást a magánnyugdíj-pénztárakba való befizetések visszatartásával enyhítse, ám ezeket szinte kivétel nélkül átmenetinek képzelik el, és gondoskodnak arról, hogy jóváírják a be nem fizetett összegeket, és megfelelő garanciákat adjanak arra, hogy a polgárok pénze nem vész el, nem tűnik el az államháztartás feneketlen kútjában. Sajátos módon, mások mellett, ezt írja le a Nemzetgazdasági Minisztérium már hivatkozott tanulmánya.

⁴¹ Kétes dicsőség, hogy Magyarország újra a vezető lapok címlapjára kerül. Ha akarnánk sem tudnánk felsorolni minden vonatkozó hírt és véleményt, amellel értelmetlen is lenne, mert jelenleg egy folyamat részesei vagyunk. Mégis érdemes kiemelni az Economist című brit hetilapot, amelynek internetes kiadása nyitó oldalán foglalkozott Magyarországgal, sajnos szintén nem pozitív kontextusban: (http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/11/hungarys_economy).

vagy akár előzetes konzultációja nélküli, ultimátumszerű végrehajtásával a kormány – szintén egyöntetű szakértői vélemények szerint – *súlyos gazdasági hibákat követ el, eljuttatja a tartós növekedés esélyeit, és egyúttal, nagy valószínűség szerint, több alkotmányos jogot is sért. Ráadásul a Fidesz száznyolcvan fokban szembe is megy a választások előtti ígéretével*⁴².

A magyar állam ma nem működik jól: hatékonytalanul, pazarlóan és korrupt módon állít elő többségében rossz minőségű közszolgáltatásokat. Vagyis az adófizetők pénzével, a társadalom vagyonával nem gazdálkodik felelősen. A politikai osztály, ritka kevés kivételtől eltekintve, kizárólag nagyon rövid távú döntéseket hoz, amelyekre kiváló példa a nyugdíjrendszer jelenleg zajló puccsszerű államosítása. Ezzel kockára teszi a mai és a későbbi generációk jövőjét⁴³.

7/ Összegzés

Magyarország a többi, korábbi szocialista országhoz hasonlóan súlyos örökséget cipelt magával a rendszerváltás folyamatában. Ez az örökség alapvetően szemléletbeli, kulturális örökség volt. George Kennan, az egyedülálló amerikai történész-diplomata éles szemmel látta ezt, amikor így fogalmazott: „[E] nemzedék tagjai hozzászoktak ahhoz, hogy az állam gyámolítottjainak tekintsek magukat, és egyáltalán nem szoktak hozzá ahhoz a gondolathoz, hogy nekik maguknak kell kialakítaniuk a kezdeményezés és személyes autonómia bizonyos formáit, ha azt akarják, hogy virágozzék a társadalmuk. És ezentúl úgy nőttek fel, hogy a messzemenő társadalmi egyenlőséget a társadalom természetes és leginkább kívánatos állapotának tekintsek, és kevésbé foglalkoztassa őket saját életük jobbítása, mint annak a lehetősége, hogy valaki másnak többje lehet, mint nekik.”⁴⁴ *A verseny és a szolidaritás, valamint a rövid távú érdekek és a hosszú távú biztonság maximalizálása közti egyensúly megteremtése volt és maradt a legfontosabb feladatunk, és ez az a terület, ahol a legnagyobb kihívások előtt állunk.* A nyugdíjrendszerről való gondolkodás ennek iskolapéldája. Milyen tanulságokat tudunk mindebből levonni?

A felosztó-kirovó, az állam által biztosított nyugdíjrendszer az államháztartás része. Mint ilyen, eleve versenyelőnyben van minden magánrendszerrel szemben, mert a kormány a központi költségvetésből korlátlanul és költségmentesen tudja támogatni, akármekkora hiányt halmoz is föl. Mivel tehát a hiány itt nem számít, nyugodtan lehet ígérni és kifizetni nagyobb várományt, mint amennyit a nyugdíjjárulékokból származó befizetések lehetővé tennének. Ráadásul mindig össze lehet keverni az öregségi nyugdíjat a rokkantnyugdíjjal és minden más szociális ellátásnak tekinthető, de nyugdíjnak nevezett kifizetéssel, ami teljesen elhomályosítja a pénzek eredetét.

A magánnyugdíj-rendszer kötelező jellege, vagyis a második pillér kényszerű öngondoskodást jelent. Erre a kényszerre azonban szükség van egy olyan társadalomban, amelyik hozzászokott az állami gyámkodáshoz (azaz reménytelen államfüggőségben

⁴² Emlékezzünk arra, hogy amikor 2009-ben a Bajnai-kormány ésszerű változtatást akart eszközölni a magánnyugdíj-pénztárak működésében, az akkori legnagyobb ellenzéki párt hevesen tiltakozott mindenfajta módosítás ellen. Sőt, az ez évi választási kampányban olyan szórólapot nyomtatott, amelyben megfogadta, hogy megőrzi a nyugdíjak értékét és megvédi a nyugdíjpénztárakat. (http://kepviselofunky.blog.hu/2010/11/25/2010_aprilis_fidesz_megvedjuk_a_nyugdijpenztarakat).

⁴³ Ennek remek összegzését adja Szalay-Berzeviczy Attila: *Jobban szeretjük a miniszterelnököt, mint a saját pénzünket* című, az Indexen 2010. november 24-én megjelent írása: http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2010/11/24/jobban_szeretjuk_a_miniszterelnokot_mint_a_sajat_penzunket.

⁴⁴ A történelem eleven valósága—Gerge F. Kennan és John Lukacs levelezése; szerkesztette John Lukacs (Európa Könyvkiadó, 2010), 260. lap.

szenved), és amelyben az önkéntes szolidaritás helyett dühöng az adócsalás és a potyautas viselkedés⁴⁵. Ám az alattvaló személete csak rövid távú lehet. Az alattvalóból nem lesz egy csapásra öntudatos polgár. *Hogy azzá váljon, modernizációra, reformokra van szükség, amelynek egyik eszköze az öngondoskodás. Erre viszont rá kell szoktatni a társadalmat, ami nem megy némi kényszer nélkül.* Ezt a kényszert idővel, hosszabb távon fel lehet oldani, és meg lehet szüntetni, de Magyarországon ennek még nem jött el az ideje, mert nincsen olyan mennyiségű felhalmozott megtakarítás és nem olyan mértékű a nemzedékeken belüli és azok közti szolidaritás, amely ezt indokoltá tenné.

Jól szabályozott befektetések a magánnyugdíj rendszert biztonságossá teszik. Abszolút biztonság természetesen nem létezik. Az a végső kérdés azonban, hogy az állami rendszer biztonságosabb-e, mint a magán? Rövid távon az állami biztonságosabb lehet, mert kisebb az ingadozása a befizetéseknek, hosszú távon azonban a magánnyugdíj-megtakarítás az, mert nem érinti a demográfiai romlás. Az állami rendszer hosszú távon csődbe mehet, kivéve, ha a paramétereket folyamatosan szigorítják (pl. a nyugdíjkorhatár emelésével, a helyettesítési ráta csökkentésével, a tb-járulék esetleges emelésével, stb.), ám ezt a jellemzően populisták kormányok (így a mai magyar kormány is) minden áron el akarja kerülni. A magánnyugdíj-rendszerben mindenki annyi járadékban részesül, amennyit befizetett, kiegészítve a befektetések hozamával, ami egy nemzedék távlatban biztosan meghaladja az állami nyugdíjat, ha ez utóbbiból kivesszük az állami többlettámogatást.

Amikor most tehát azt állítja a kormány, hogy önmagában is biztonságos, illetve minden mással összehasonlítva is jóval biztonságosabb az állami nyugdíjrendszer, akkor enyhén szólva is csúsztat: bár az állami ellenőrzés és a politikai erőfölény birtokában a kormány maximálisan kihasználja lehetőségeit, világosan látszik, hogy mozgástere és az általa a társadalomnak felkínált biztonság végső soron virtuális, korlátai azonban nagyon is valóságosak. Még két dolog látszik egyértelműnek: egyrészt megbukott az Orbán-kormány az a propagandája, hogy a magánnyugdíj-pénztárak rendre veszteségeket termeltek⁴⁶ és felelőtlenül gazdálkodtak a rájuk bízott vagyonnal, másrészt a kabinetnek nincs kiforrott elképzelése arról, hogy milyen nyugdíjrendszert képzel el a jövőben⁴⁷.

Ebben a tanulmányban igyekeztünk – nemzetközi példákkal is megvilágítva a magyar helyzetet – azt bemutatni, hogy a nyugdíjreform alapvetően sikeres volt, ám a reformfolyamatot nem tekinthetjük lezártnak, és annak folytatását fontosnak tartjuk. Ehhez képest 2010. őszén azt tapasztaltuk, hogy az Orbán-kormány ellenreformba kezd. Az őszt követő télen kirajzolódott a kormány valódi szándéka. Azzal, hogy a második pillért megszüntette, továbbá súlyosan megbüntette az amellyel a jövőben kitartani szándékozokat, semmissé tette a reform (és az egész rendszerváltozás egyik kiemelt) eredeti szándékát és

⁴⁵ Miként lehetséges például az, hogy a színészek és a sportolók folyton panaszkodnak, hogy nem tudnak megélni a nyugdíjukból, ami a nemzet szégyene? Nyilván azért, mert nem fizettek nyugdíjjárulékot, amikor aktívak voltak, hanem gyakorlatilag az állam kegyenc szabadúszóiként felélték összes jövedelmüket.

⁴⁶ A pénzügyi felügyelet (PSZÁF) által közzétett adatok szerint 2010-ben a magánpénztárak 268 milliárd forinttal gyarapították tagjaik vagyonát. A tavalyi év utolsó negyedében ráadásul növelték tagságukat. http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/03/10/268_milliardot_termeltek_a_nyugdijpenztarak/. Ugyanezt támasztják alá a hozamkimutatások is. Ezek szerint a befektetési portfóliók jóval az infláció fölötti hozamot értek el a tavalyi évben (http://stabilitas.hu/wp-content/uploads/20110202_Q4_Final.pdf). Ez nagy valószínűség szerint nem fogja meggyőzni a kormányzatot arról, hogy le kell állnia a hisztériakeltésre alkalmas boszorkányüldözésről, vagyis a magánnyugdíj-pénztárak gazdálkodásának koncepciójára jellemző ellenőrzéséről.

⁴⁷ Erre a megállapításra juthatunk, ha áttanulmányozzuk a Széll Kálmán Tervet vagy az új alkotmány koncepcióját.

alapvető célját, a szolidaritás és öngondoskodás közti egyensúly megteremtését és egy új, a diktatúra éveitől teljességgel elszakadni kívánó társadalmi kultúra kialakítását.

Ezzel a tettel a magát forradalminak nevező kabinet valójában nem csupán ellenreformot, hanem egyenesen ellenforradalmat hajt végre. Belegondolni is rossz abba, hogy ennek az ellenforradalomnak a káros hatásait egyszer majd valamikor, valakinek jóvá kell tennie. Azoknak – a mi gyerekeinknek és unokáinknak –, akik erről semmit nem tehetnek.